

«Το οπτικό της* πεδίο» - εξερευνώντας μια εναλλακτική αναπαράσταση του φαινομένου της έμφυλης βίας

Εισήγηση στην εκδήλωση «Επανεγγράφοντας το βλέμμα· επιχειρώντας μια ενδυναμωτική αναπαράσταση του τραύματος»

Μαριάννα Στεφανίτση

Καλησπέρα σε όλες, όλα και όλους

Με χαρά σας καλωσορίζω στην εκδήλωση «Επανεγγράφοντας το βλέμμα· επιχειρώντας μια ενδυναμωτική αναπαράσταση του τραύματος», η οποία υλοποιείται από το Κέντρο Διοτίμα με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη της Έμφυλης Βίας.

Η σημερινή εκδήλωση πλαισιώνει την φωτογραφική έκθεση «Το οπτικό της* πεδίο», η οποία όπως βλέπετε είναι γύρω μας και άνοιξε για το κοινό λίγες μέρες νωρίτερα. Η έκθεση υλοποιήθηκε με την υποστήριξη της Ε.Α.Τ.Α., της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών. Οι φωτογράφοι που συμμετέχουν είναι οι Αλεξάνδρα Μασμανίδη και Βέρα Χοτζόγλου και την έκθεση επιμελείται η Ιωάννα Ζούλη.

Η φωτογραφική εγκατάσταση είναι το αποτέλεσμα ενός ερευνητικού εγχειρήματος του Κέντρου Διοτίμα μέσω από το οποίο επιχειρούμε να εξερευνήσουμε μια εναλλακτική αναπαράσταση του φαινομένου της έμφυλης βίας με άξονες αφενός την ευαισθητοποίηση του κοινού και αφετέρου την ενδυνάμωση των υποκειμένων που την βιώνουν ή την έχουν βιώσει κάποια στιγμή στη ζωή τους. Επιχειρήσαμε να φέρουμε στο προσκήνιο την οπτική των γυναικών/θηλυκοτήτων και την προσπάθεια τους να διέλθουν του τραύματος τους.

Θα ήθελα να ξεκινήσω συστήνοντας σας τις σημερινές ομιλήτριες και να σας συστηθώ κι εγώ: Ονομάζομαι Μαριάννα Στεφανίτση και θα συντονίσω την σημερινή μας συζήτηση εκ μέρους του Κέντρου Διοτίμα και του Τμήματος Επικοινωνίας του φορέα. Οι ομιλήτριες μας είναι οι Έλενα Τζελέπη, Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Ιωάννα Ζούλη, επιμελήτρια της έκθεσης και ερευνήτρια. Τις ευχαριστούμε πολύ και τις δύο που είναι σήμερα εδώ για να μοιραστούμε κάποιες σκέψεις και προβληματισμούς σχετικά με την έμφυλη βία, το τραύμα και την αναπαράσταση του και τις αισθητικές πρακτικές με στόχο την εμπρόθετη κατανόηση και την συνεκπαίδευση που θα μας επιτρέψει να μετασχηματιστούμε και να δημιουργήσουμε ένα πιο δίκαιο και ασφαλή κόσμο.

Η έμφυλη βία και το τραύμα που αυτή δημιουργεί στα υποκείμενα που την βιώνουν αποτελεί το σημείο εκκίνησης του προβληματισμού μας.

Παρά τις βελτιώσεις που έχουν γίνει σε νομοθετικό επίπεδο στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο της έμφυλης βίας συνεχίζει να εκδηλώνεται με

ανησυχητική σταθερότητα και αυξητική τάση. Στην Ελλάδα, το 2021 το ποσοστό των γυναικών που κατήγγειλαν στην αστυνομία περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας αυξήθηκε κατά 73% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά όπως αναφέρει η 3η Ετήσια Έκθεση για τη Βία κατά των Γυναικών, που έγινε τον περασμένο Νοέμβρη. Πολύ αποθαρρυντικά είναι δυστυχώς και τα αποτελέσματα της πολύ πρόσφατης έρευνας του ΕΚΚΕ, σ ένα πολύ μεγάλο δείγμα σχεδόν 12.000 ερωτηματολογίων που έγινε στην Ελλάδα, με το 90,1% των γυναικών να δηλώνουν ότι πιστεύουν ότι η άσκηση οποιασδήποτε μορφής βίας εναντίον τους από στενό/ή σύντροφο είναι αρκετά ή πολύ συχνή.

Η διάσταση του φαινομένου κάνει εμφανή την ανάγκη για συνεχείς και πολύπλευρες παρεμβάσεις και κυρίως στο πεδίο της ευαισθητοποίησης της κοινωνίας, το οποίο συνιστά βασική μέθοδο πρόληψης και αντιμετώπισης του. Για να σχεδιάσουμε αυτές τις παρεμβάσεις καλούμαστε να διερευνήσουμε και τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε για να δημιουργήσουμε ρωγμές σε αυτό το σύστημα που αναπαράγει την έμφυλη βία, την επιτέλεση της τοξικής αρρενωπότητας και την έμφυλη ανισότητα. Και όπως μας διδάσκει η Audrey Lorde *τα εργαλεία του αφέντη δεν μπορούν να γκρεμίσουν το σπίτι του*. Τα εργαλεία που μετερχόμαστε, λοιπόν, παρόλο που γνωρίζουμε ότι φέρουν κάτι από τις θεσιακότητες μας στο σήμερα, οι οποίες φυσικά εγγράφονται πολλές φορές εντός της πατριαρχίας, προσβλέπουμε να είναι μετασχηματιστικά για τη κοινωνία αλλά και χειραφετητικά για εμάς τις ίδιες.

Εξετάζοντας την κατασκευή της εικόνας, την εικονοπλασία, και σε αυτή την έκθεση, αναγνωρίζουμε πως αυτή η διαδικασία έχει χαρακτήρα βαθιά πολιτικό. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρούμε να προσεγγίσουμε κριτικά την στερεοτυπική αναπαράσταση του βιώματος της έμφυλης βίας, η οποία αναπαράγει κακοποιητικές εικόνες και θυματοποιητικές προβολές των γυναικών/των θηλυκοτήτων και των λοάκι+ ατόμων που τη βιώνουν. Η αναπαράσταση αυτή, μας εγκλωβίζει στις κυρίαρχες αφηγήσεις για το φύλο και μας στερεί τη δυνατότητα αποσύνδεσης και αποταύτισης από αυτές τις απεικονίσεις.

Σήμερα, ζούμε σε μια νέα περίοδο έντονων φεμινιστικών διεκδικήσεων με αιτήματα για περισσότερη κοινωνική ευαισθητοποίηση, για υπευθυνοποίηση των θεσμών και για συλλογική ενδυνάμωση και αλληλεγγύη. Η έμφυλη βία παίρνει όλο και περισσότερο χώρο στο δημόσιο λόγο και η “εικόνα του φαινομένου” είναι πια κομμάτι των κοινών αναπαραστάσεων.

Τι μας λένε λοιπόν αυτές οι κοινές αναπαραστάσεις;

Οι εικόνες που μας έρχονται στο μυαλό όταν ακούμε για την έμφυλη βία εστιάζουν, κατά κύριο λόγο, σε θυματοποιητικές προβολές γυναικών αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο το βλέμμα του κακοποιητή. Οι εικόνες που πλαισιώνουν -πολλές φορές- τα ρεπορτάζ και τα άρθρα στον τύπο, ακόμα και το οπτικό υλικό στις καμπάνιες ευαισθητοποίησης υπογραμμίζει την φρίκη του φαινομένου δείχνοντας μελανιασμένα σώματα, συρρικνωμένα σε κάποια γωνία, που “αναμένουν” τη βία. Είναι εικόνες γυναικών εν αναμονή της βίας.

Έχοντας έρθει σε επαφή με τέτοιες εικόνες εκατοντάδες φορές και νιώθοντας πάντα αυτό το πρώτο σοκ και μούδιασμα επιχειρούμε να αναστοχαστούμε τι είναι αυτό που κάνει αυτές τις εικόνες θυματοποιητικές; Δεν είναι σημαντικό άραγε να καλλιεργούμε την ενσυναίσθηση και να ερχόμαστε σε επαφή με τον πόνο των άλλων;

Κοιτώντας τις στερεοτυπικές αυτές αναπαραστάσεις αντικρίζουμε την ετερότητα, αυτό που συμβαίνει σε κάποια άλλη, ενώ παράλληλα η κανονικοποίηση των αναπαραστάσεων γίνεται σε τέτοιο βαθμό και ένταση, που δημιουργεί την εντύπωση ότι δεν υπάρχει άλλη πραγματικότητα από αυτήν που απεικονίζεται.

Το άνοιγμα των παραπάνω ερωτημάτων, τόσο στο πλαίσιο του διαλόγου όσο και τις ίδιες της εικονοπλασίας, αποτελούν έναν δρόμο διερεύνησης της μεθοδολογίας της αποτύπωσης της εμφυλης βίας. Το Κέντρο Διοτίμα συμμετέχει συστηματικά σε αυτή την προσπάθεια με καμπάνιες, παρουσία στον ψηφιακό κόσμο και εκτενή χρήση των οπτικών μέσων. Επιχειρεί με αυτό τον τρόπο να ανατρέψει τα συνήθη αντιληπτικά πλαίσια και να αναδείξει το τραύμα και το βίωμα με όρους ενδυνάμωσης, χειραφέτησης και αυτοδιάθεσης στοχεύοντας στην κατανόηση, την αλλαγή και την πρόληψη του προβλήματος. Σε διάλογο με τις αισθητικές πρακτικές επιχειρούμε να βρούμε νέους τρόπους σκέψης, νέα μέσα για την αναδιαμόρφωση όχι μόνο της αισθητικής παραγωγής αλλά της ίδιας της δημόσιας σφαίρας.

Το παρόν εγχείρημα είναι μια προσπάθεια να ανοίξει ένας διάλογος ανάμεσα στην πρακτική του πεδίου της εμφυλης βίας και τις σύγχρονες καλλιτεχνικές πρακτικές. Ένας διάλογος που δεν είναι φυσικά πρωτότυπος αλλά δεν είναι παγιωμένος.

Για να βρούμε τους τρόπους αυτής της αμοιβαίας ανταλλαγής γνώσης, εμπειρίας αλλά και βλέμματος επιχειρήσαμε να χτίσουμε μια μεθοδολογία, η οποία θα μας επέτρεπε να δημιουργήσουμε τον κοινό τόπο συνάντησης. Και χρειάστηκε να αναστοχαστούμε πάνω σε αυτή τη μεθοδολογία ώστε να καταλήξουμε στις πιο ταιριαστές για μας και τις διεκδικήσεις μας επιλογές. Η επιμελήτρια και οι φωτογράφοι κλήθηκαν να δημιουργήσουν νέες οπτικές αφηγήσεις, νέες αναπαραστάσεις στοχαζόμενες και συνομιλώντας για το τραύμα και μέσα από το τραύμα

Η εικαστική προσέγγιση τους καθώς και η επιμέλεια προέκυψε ως αποτέλεσμα συζητήσεων και έρευνας με κομβικό σημείο την διενέργεια ομάδας εστιασμένης συζήτησης (focus group) υπό την επιστημονική επίβλεψη του Κέντρου Διοτίμα στην οποία συμμετείχαν οι φωτογράφοι, η επιμελήτρια, επαγγελματίες του τμήματος Επικοινωνίας του φορέα και επιζώσες εξυπηρετούμενες από τις υποστηρικτικές υπηρεσίες του. Το focus group επιχείρησε να εστιάσει σε μια αντι-ιεραρχική δομή και ένα μοντέλο διαρκών συναινέσεων με τα επιζώντα άτομα και οικοδομήθηκε στο μίρασμα εμπειριών, προσεκτικής ακρόασης, αναστοχασμού και μη διατύπωσης κρίσεων.

Αυτή η συνάντηση έδωσε στις φωτογράφους τις αφηγήσεις, το θεωρητικό πλαίσιο και τα σημεία έμπνευσης ώστε να επιχειρήσουν την αναπαράσταση του φαινομένου. Μέσα από τις συζητήσεις αναδείχθηκαν και αποκρυσταλλώθηκαν και όσα

προκύπτουν ως αναγκαία για τις ίδιες τις δημιουργούς. Για παράδειγμα, ο ασφαλής χώρος που βλέπουμε στο έργο της Χοτζόγλου και τι είναι εν τέλει αυτός. Ή η σημασία των δικτύων που αποτυπώνει η Μασμανίδη στην καρτ ποστάλ που προσκαλεί το κοινό να πάρει μαζί του, ώστε να «φύγει» από την έκθεση με την υπόμνηση της αλληλεγγύης.

Οι παραπάνω αναπαραστάσεις είναι αυτές που μας βοηθούν να κατανοήσουμε και όχι απλά να “δούμε”, και να κατανοήσουμε εμπρόθετα και καταφατικά.

Τα εγχειρήματα διαλόγου, όπως αυτό που επιχειρήθηκε, απαιτούν ιδιαίτερη δουλειά, φροντίδα και άνοιγμα - ειδικά όταν συνομιλούν πεδία με διαφορετικό λεξιλόγιο. Η απόπειρα αυτή αντιμετώπισε και δυσκολίες στις συνεργασίες και ο λόγος που το αναφέρω αυτό είναι γιατί αφενός νέα εργαλεία, φεμινιστικά και διαθεματικά σημαίνει ανάδειξη των διαφορών και επιμονή στην διαδικασία συνομιλίας και αφετέρου, γιατί αυτό το πρότζεκτ ξεκίνησε με μια ακόμα φωτογράφο, την Στεφανία Ορφανίδου, με την οποία εξαιτίας ορισμένων προβλημάτων δεν καταφέραμε να συνεργαστούμε και θα ήθελα να την αναφέρουμε και να την ευχαριστήσουμε για την ματιά που μας μοιράστηκε.

Στόχος μας είναι να ακουμπήσουμε στην προοπτική ενός παραγωγικού διαλόγου που επιτρέπει στα πεδία και τις πειθαρχές να συνδιαλλαγούν, να μάθουν το ένα από το άλλο, να αναπτύξουν ένα λεξιλόγιο το οποίο αν και δεν θα είναι κοινό θα έχει σημεία διεπαφής.

Και αυτό σίγουρα αξιώνει την απαιτούμενη φροντίδα.

Με αυτή τη λογική άλλωστε έχουν σχεδιαστεί και παρέχονται οι υποστηρικτικές υπηρεσίες και το σύνολο των παρεμβάσεων του Κέντρου Διοτίμα στο πεδίο έχοντας ως κεντρικό πυρήνα την ενδυνάμωση και την συμπεριληπτική υποστήριξη.

Κινούμαστε λοιπόν επιχειρώντας να μαθαίνουμε διαρκώς να αφουγκραζόμαστε ακόμα και τις σιωπές, να αλληλοτροφοδοτούμαστε και να οικειοποιούμαστε πρακτικές που μας επιτρέπουν να αλλάζουμε θεσιακότητες.

Η θέση μας αντίκρυ σε ένα έργο σύγχρονης τέχνης μας καλεί να περάσουμε λίγα λεπτά απέναντί του, να αναρωτηθούμε τι (πρέπει) να καταλάβουμε από αυτό που βλέπουμε και να τοπο-θετηθούμε διερωτώμενες. Η ίδια η σωματική επιτέλεση απέναντί στην τέχνη, τα τεχνοαισθητικά εργαλεία που αναπτύσσουμε -πολλές φορές φεμινιστικά- μας επιτρέπουν να επιχειρήσουμε να κατανοήσουμε τον κόσμο αλλιώς και να δημιουργήσουμε ρωγμές στην πραγματικότητα που μας περιβάλλει.

Θα ήθελα να κλεισω με ένα θερμό ευχαριστώ στις επιζώσεις που συμμετείχαν σε αυτό το έργο, που μας επέτρεψαν να συνδημιουργήσουμε αυτόν τον κοινό τόπο συνάντησης, που μοιράστηκαν το τραύμα και την εμπειρία τους εκκινώντας με αυτόν τον τρόπο μια μετασχηματιστική διαδικασία για όλα μας και δίνοντας την δυνατότητα να δούμε μέσα σε αυτή την διαδικασία τις εαυτές μας.

Σας ευχαριστώ πολύ.